

Alkoholismia, heikkoja hermoja mutta myös sankaritarinoita

Arvio teoksesta Laaksonen Lasse. *Viina hermot ja rangaistukset. Sotilasylijohdon henkilökohtaiset ongelmat*. Jyväskylä: Docendo Oy. 2017. 649 s. ISBN: 978-952-291-408-8.

Pirjo Ovaskainen

Talvi- ja jatkosota ovat saaneet suomalaisten silmissä jopa myyttisen maineen. Sotia on suomalaisessa historiantutkimuksessa tutkittu paljon, mutta viime aikoina uudet näkökulmat ovat ottaneet sijaa tutkimuksessa ja varsinaisten sotatapahtumien tutkimus on jäänyt vähemmälle. Uuden tutkimussuunnan tutkijoita ovat muun muassa tutkijatohtori Ville Kivimäki, joka on tutkinut sodan aiheuttamia traumoja muun muassa teoksessaan *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945* (2013), ja professori Tiina Kinnunen, joka on tutkimuksessaan keskittynyt sotilaiden kokemushistoriaan sekä Lottien historiaan esimerkiksi teoksessaan *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen* (2006) sekä yhdessä Ville Kivimäen kanssa toimittamassaan teoksessa *Finland in World War II History, Memory, Interpretations* (2012). Lähimmäksi nyt käsiteltävää teosta sijoittuu tietokirjailija Jonna Pulkkisen yhdessä Mika Wistin kanssa kirjoittama teos *Viinalla terästetty sota. Alkoholi sotavuosina 1939–1944* (2017), jossa keskitytään alkoholin rooliin rintamalla niin tavallisten rintamamiesten kuin päällystön toimissa.

Nyt arvioitavassa teoksessa filosofian tohtori, dosentti Lasse Laaksonen siirtää huomion rivisotilaista armeijan ylätasolle tutkiessaan vaikeaa ja osittain pyhää aihetta: Suomen sotilasylijohdon mielten heikkouksia, mielenterveysongelmia sekä kuningas alkoholin vaikutusta sodan johtajien toimintaan. Tarinoita on aina liikkunut, mutta saavatko tarinat kirjassa tutkittua vahvistusta.

Monipuolinen matka kieltoista jatkosodan päättymiseen

Laaksonen kirjassa *Viina, hermot ja rangaistukset. Sotilasylijohdon henkilökohtaiset ongelmat* käsitellään nimensä mukaisesti suomalaisen sotilasylijohtoon kuuluneiden henkilöiden erilaisia henkilökohtaisia ongelmia. Näitä ongelmia olivat muun muassa alkoholismi, erilaiset mielenjärkkymiset ja mielisairaudet sekä asenneongelmat.

Laaksosen teos ei kuitenkaan ole psykohistoriallinen, vaan avoin kuvaus välillä hyvinkin sairaista miehistä, heidän toimistaan ja niiden seurauksista. Laaksosen mukaan tutkimuksen tarkoituksena on: ”selvittää, kuinka suuria haittoja ylimpien upseerien, lähinnä kenraalien ja everstien, henkilökohtaiset ongelmat ylipäättään aiheuttivat. Mikä oli psyykkisten ongelmien, langetettujen rangaistuksien ja alkoholinkäytös merkitys Suomen armeijan tärkeimmässä rakennusvaiheessa ja ajan selkkauksissa?” (s.13). Teos jatkaa Laaksosen ansioitunutta uudistavaa sotahistoriallista tutkimusta. Hän on julkaissut aiemmin esimerkiksi samannimisen väitöskirjan (1999) pohjalta teoksen *Todellisuus ja harhat – Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa* (2005) sekä kirjat *Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen* (2004) ja *Mistä sotakenraalit tulivat? Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939* (2011). Jo näissä teoksissa Laaksonen on kiinnittänyt huomiota armeijan ylijohtoon ja sen sisäisiin haasteisiin.

Tutkimus on jaettu viiteen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään muutamien puolustusvoimissa vaikuttaneiden johtajien ”tempauksia” kieltoain aikana ja sen päätyttyä, huipentuen märkään Mäntsälän kapinaan, joka päättyi Laaksosenkin mukaan siihen, että kapinan johtajat olivat liian kännissä toimiakseen. Tämän jälkeen pääosassa ovat talvisodan komentajat, joiden mieli järkkyy tavalla tai toisella sodan kauheuksien keskellä. Kolmannessa ja neljännessä osiossa käsitellään jatkosotaa ja sen eri vaiheita sodan syttymisestä kesällä 1941, venäläisten suurhyökkäykseen kesällä 1944. Viimeisessä osiossa käydään läpi presidentti Mannerheimin viimeisiä valintoja Suomen puolustusvoimia koskien. Vaikka tahti on nopea ja luettavaa on paljon (615 sivua), Laaksosen tapa kirjoittaa pitää otteessaan ja johdattaa lukijansa varmaotteisesti tutkimuskysymysten äärelle. Pitkin kirjaa käsitellään joko yhden johtajan henkilökohtaisia kamppailuita tai sotilasylijohtoon kuuluneiden henkilöiden keskeisiä skismoja. Oman osuutensa tutkimuksessa saa ylipäällikkö Carl Gustaf Emil Mannerheim ja hänen heikkoutensa komentajana.

Laaksonen käyttää aineistonaan muun muassa tuomioistuinten asiakirjoja, erilaisia kokoelmia, henkilöiden ja puolustusvoimien kokoelmia, päiväkäskyjä, puolustusneuvoston arkiston lähteitä, sotapäiväkirjoja, päiväkäskyjä, haastatteluita ja niin edelleen. Yhdistämällä eri tyyppisiä aineistoja, Laaksonen on pyrkinyt poistamaan ylilyöntejä, subjektiivisuutta ja puolustuspuheita: ”Historiantutkijan työ on pitkälti asioiden pilkkomista pieniin osiin ja kokoamista yhteen. Ehdottomuuksien esittäminen on tulkinnallisessa tieteessä mahdotonta.” (s.15).

Egoilua humalassa ja selvin päin

Juuri itsenäistyneen Suomen tasavallan armeija oli kansakunnan tavoin jakaantunut kahteen ryhmään. Laaksosen mukaan venäjänupseerit olivat valta-asemassa ja jääkäriupseerit joutuivat tyytymään vähempiarvoisempiin tehtäviin. Ensimmäiseksi Suomen sotaväen päälliköksi valittiin venäjänkenraali, itsepäinen Karl Wilkama (ent. Wilkman).

Vaikka maassa oli voimassa kieltolaki, suhtauduttiin alkoholinkäyttöön puolustusvoimissa epämuodollisesti. Wilkama oli kuitenkin ehdoton raittiusmies, jonka nähtiin jopa laiminlyöneen armeijan kehittämistä keskittymällä sen sijaan raittiuden ja

siveellisten arvojen saarnaamiseen. Tällaista ei Suomen valtionjohdossa katsottu kovin hyvällä ja Wilkaman siirrettiin nopeasti ulkomaille edustustehtäviin. Hänen sijaisekseen nousi suojeluskuntain päällikkö Lauri Malmberg, joka oli Wilkaman täysi vastakohta. Hänen runsas alkoholinkäyttönsä ei ollut salaisuus. Ilmeisesti Suomen laki ei koskettanut sotilasylijohtoa, sillä Malmbergin juomingit jatkuivat Laaksosen mukaan läpi kieltolain. Wilkaman palattua Suomeen, alkoi näiden kahden hyvin erilaisen johtajan kiistely. Erilaiset arvot ja asenteet, jotka koskivat muun muassa joukkojen johtamista ja alkoholin käyttöä aiheuttivat ongelmia jopa valtion johdolle. Lopulta presidentti Relanderille ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin erottaa Wilkama ja ottaa tilalle kenraali Aarne Sihvo. ”Sotaväen päällikkö ei saanut paradoksaalisesti olla liian juoppo tai raitis. Siveelliset arvot korostuivat suuren yleisön silmissä, ammattiupseerien kohdalla niiden merkitys oli vähäisempi.” (s.590).

Ennen Talvisodan syttymistä, merkittävin sotilasjohdon humalainen ”päähänpisto” oli entisen presidentin Ståhlbergin kyyditys lähelle itärajaa. Päätekijänä oli Wilkaman vastakohta kenraalimajuri Martti Wallenius, jonka alkoholinkäyttö oli aiheuttanut ongelmia jo aikaisemmin ja tuli aiheuttamaan niitä myös jatkossa. Kyyditys ei kuitenkaan tuonut Walleniukselle tuomiota, mutta hänen maineensa Suomen armeijassa oli mennyttä. Haavoja parantaakseen Wallenius ryhtyi näkyvästi Lapuan liikkeen kannattajaksi ja oli mukana mainettaan pahemmassa ja hyvin kosteassa Mäntsälän kapinassa. Tuosta kapinasta Wallenius sai vankilatuomion mutta ei joutunut kärsimään sitä loppuun saakka ryhdyttyään nälkälakkoon ja päästen vapauteen lääkärin määräyksellä.

Nämä erilaiset kahnaukset vaikuttavat jälkikäteen mietittynä, poikien hiekkalaatikoleikeiltä, jossa panoksena oli suuret joukot ihmishenkiä. Yhteisen vihollisen edessä olisi ihanteellista, että keskinäiset ongelmat siirrettäisiin syrjään ja, että edes ylipäällikkö kykenisi tasapuoliseen kohteluun komentajiensa kanssa, mutta näin ei todellakaan ollut. Näiltä osin Laaksonen ei päästä sotilasylijohtoa helpolla.

Myös sotien aikaan isot egot joutuivat törmäyskursseille. Usein oli kyseessä ylempiarvoisen johtajan huono suhtautuminen eri tavalla ajattelevaan alaiseensa. Egosta tai omanarvontunnosta puhuttaessa ei voida ohittaa ylipäällikkö Mannerheimia, jonka suhtautuminen asioihin lähti jo aristokraattisesta kotikasvatuksesta. Laaksosen mukaan pitkävihaisena tunnettu Mannerheim ei antanut anteeksi eikä unohtanut upseereidensa sanomisia tai tekemisiä. Jos sotilasylijohtoon kuuluneella henkilöllä, kuten kenraali Taavetti ”Pappa” Laatikaisella oli hyvät välit Mannerheimiin, sai hän tehdä lähestulkoon mitä vain ilman pelkoa rangaistuksesta. Laaksosen mukaan Laatikainen joi ja saunoi (tosin ei samaan aikaan) oman mielensä mukaan, eikä Mannerheim puuttanut hänen tekemisiinsä. Mikäli henkilö oli onnistunut tavalla tai toisella suututtamaan ylipäällikön, hän sai kokea sen nahoissaan. Talvisodassa ja sen jälkeen sankarinviihtaa kantanut kenraali Paavo Talvela oli vielä jatkosodan alettua Mannerheimin suosikki. Tilanne muuttui kuitenkin nopeasti, kun Talvela ylitti omat valtuutensa nimeämällä Ruben Laguksen yhdeksi alikomentajakseen. Talvelalla oli oikeus erottaa mutta ei nimittää. Mannerheim ei tällaista röyhkeyttä suvainnut vaan nimitti Laguksen ensimmäiseksi Mannerheimin ristin ritariksi ennen Talvelaa, vaikka Lagus oli Talvelaa aliarvoisempi. Mannerheim suivaantui Talvelan tekemisistä niin, että lähetti tämän edustajakseen Saksan päämajaan syksyllä 1941.

Kenties muutama ihmishenki olisi säästynyt, jos ylipäällikkö olisi käyttänyt enemmän valtaansa upseereidensa välisiin suhteisiin ja ongelmien ratkaisuun, kuin keskittynyt oman egonsa suojeluun. Laaksosen teoksen myötä heräsikin kysymys siitä, oliko Mannerheim todellakin hemmoteltu pikkupoika, joka mökötti ilmeisesti jopa vuosikausia niille, jotka olivat toimineet hänen käskyjensä vastaisesti tai eivät muuten vain miellyttäneet häntä? Ehkä hänet olisi syytä nähdä yhä syvällisemmin ihmisenä, joka teki virheitä ja syyllistyi tänä päivänä jo tunnettuun työpaikkakiusaamiseen. Se ei kuitenkaan vähennä hänen saavutuksiaan, vaan tuo hänet lähemmäksi ihan tavallista ihmistä.

Heikkoja hermoja ja mielensairautta

Sodan raakuus koetteli sekä rintamamiehiä että heidän komentajiaan. Talvisodan syttyminen ja Neuvostoliiton joukkojen harjoittama hyökkäyssota lamaannutti osan komentajista, jotka siirrettiin nopeasti pois etulinjasta. Jos Mannerheim katsoi (joidenkin) alaistensa alkoholin suurtakin kulutusta läpi sormien, mielenterveyttä koskeissa asioissa hän oli ehdoton. Tällainen henkilö oli saatava hoitoon ja myöhemmin mahdollisesti muihin tehtäviin. Laaksosen tutkimus osoittaa, että jokainen komentaja, joka osoitti merkkejä heikentyneestä mielenterveydestä, määrättiin, joko väliaikaisesti tai kokonaan pois sotarintamalta muihin tehtäviin. Taustalla olivat Mannerheimin omat kokemukset rintamalta ensimmäisestä maailmansodasta, jossa hän oli nähnyt sen, miten sota saattoi joidenkin mieleen vaikuttaa.

Eräänlaisena poikkeuksena mielestäni on jääkärimajuri Eino Polónin tapaus. Hän oli harvoja jääkäriupseereita, jolle myönnettiin mahdollisuus upseerikoulutukseen ulkomailla ja oli muutenkin työssään ilmeisesti moitteeton. Kaikki muuttui kuitenkin 1920-luvun alussa, kun hän syyllistyi Helsingissä vieraillessaan ystävänsä palvelijattaren raiskaukseen ja pahoinpitelyyn sekä vastusti väkivaltaisesti siirtoa Helsingin lääninvankilaan. Vankilassa hänen todettiin kärsivän ainakin maanisdepressiivisyydestä. Laaksosen perustelee, että ”epäilemättä aktivismin viha-ajattelu, karut jääkärivuodet, itärintaman taistelut ja veljessodan verilöylyt kasautuivat kestäättömäksi psykkiseksi umpisolmuksi” (s. 249). Polónin tarina ei kuitenkaan päättynyt tähän, palvelijatar sopi asian ja jutun käsittely päättyi. Oikeus totesi hänet syyntakeettomaksi ja hänet määrättiin mielisairaalaan hoitoon.

Yleisesti ottaen voisi olettaa tuollaisen sairauden ja edes epäilyn kyseistä rikoksesta estävän pääsyn komentajaksi armeijassa, mutta Polónin tapauksessa ei näin tapahtunut. Jääkärieverstiluutnantti Harald Öhquistin avulla hän sai paikan Keski-Suomen rykmentistä ja aloitti luutnantin virassa 1935. Polón kunnostautui talvisodan lopussa ottaessaan vastaan venäläisten suurhyökkäyksen Kirvesniemen alalohkon liejukuopissa. Jatkosodassa hänelle myönnettiin Mannerheim-risti 23.8.1942 ja perusteluissa häntä kuvataan määrätietoiseksi ja järjestelykykyiseksi johtajaksi, joka tehtävälleen uskollisena pysyi itse koko ajan etulinjassa. Hänen uusi komentajansa Ruben Lagus ei ristiä Polónille puoltanut, vaan piti tätä hitaana ja liian varovaisena.

Lagus ei ollut lausunnoissaan täysin väärässä. Polónin henkinen tilanne heikkeni nopeasti suurhyökkäyksen ollessa kiihkeimmillään ja hänet siirrettiin kotijoukkoihin heinäkuun alussa 1944. Hänen tekojensa tai tekemättä jättämien takia, hänen

rykmenttinsä menetti taistelukelpoisuutensa parissa päivässä ja kaatuneiden, haavoittuneiden sekä kadonneiden kokonaismäärä nousi yli 700 mieheen. Uuteen mielenjärkeymiseen saattoi vaikuttaa hänen molempien poikiensa kaatuminen sodassa sekä vaimon halvaantuminen kotirintamalla. Näiden tapahtumien vaikutuksesta Polònin mielentilan järkkymiseen Laaksonen ei kuitenkaan ota kantaa. Muissakin tapauksissa sotilasylijohdon henkilökohtaiset elämänmuutokset ja -mullistukset jäävät lähes tulkoon käsittelemättä, vaikka uskoisin niillä olleen vaikutuksensa näiden miesten tekoihin.

Päätelmä: Totuus tarua ihmeellisempää?

Olen itse tutkinut jonkin verran suomen sotahistoriaa, mutta lähinnä tavallisen rintamamiehen näkökulmasta tai sotahistoriallisia tapahtumia. Jo heti teoksen alkusivuilla käy selväksi, että se on kirjoitettu ihmisille, jotka ovat jonkin verran perehtyneet Suomen poliittiseen-, puolustusvoimien- sekä sotahistoriaan. Käsitteitä, arvonimiä, paikkoja ja nimiä vilisee tekstissä paljon ja kesti hetken, ennen kuin pääsin mukaan välillä jopa hengästyttävään tahtiin käsitellä asioita. Itse nojauduin välillä *Talvi-* ja *Jatkosodan Pikkujätiläisiin* (2006, 2005) sekä Ari Raunion ja Juri Kilin vuonna 2008 julkaisemaan karttakirjaan *Jatkosodan torjuntataisteluja 1942–1944* pysyäkseeni perillä tapahtumien kuluista, joihin ei itse tekstissä juuri pureuduttu. Sotahistoriaan tutumista en suosittelen aloittamaan tästä kirjasta, koska tutkimuksen painopiste on muualla kuin itse sotatapahtumissa.

Tämän arvion alkupuolella kysyin tarinoista, joita sotiemme komentajista on kerrottu mutta kukaan ei niitä ole vahvistanut – ennen tätä. Laaksonen teos on erilainen ja kaivattu näkökulma maamme sotahistoriaan. Herrat on nostettu pois jalustoiltaan ja heidät esitellään nimenomaan heidän heikkouksiensa kautta. Laaksonen ei kuitenkaan vähättele johtajien saavutuksia vaan tuo myös ne esiin reilusti. Esittämiinsä tutkimuskysymyksiin Laaksonen onnistuu vastaamaan suhteellisen hyvin. Näkökulma jää välillä kovin yksipuoliseksi, eikä ongelmien aiheuttajia etsitä esimerkiksi henkilökohtaisista ongelmista kuten kotirintaman tapahtumista tai ennen sotia tapahtuneista asioista.

Nopea tempo, lukuisat nimet, paikat, sotilasarvot, päivämäärät ja vuosiluvut tekevät lukemisesta välillä haastavaa, eikä lukija pääse helpolla. Kieli on kuitenkin selkeää ja runsaiden lähteiden käyttö yhdistettynä laajaan tutkimuskirjallisuuteen takaavat uskottavan tutkimustuloksen. Teos on ehdottomasti lukemisen arvoinen kaikille, jotka haluavat syventää tietouttaan sotahistoriasta eivätkä suhtaudu sotaan ja sen johtajiin liian intohimoisesti. Voin suositella kirjaa myös lukijoille, joita kiinnostavat ihmisten reaktiot henkisen paineen alla. Teos ei ole suunnattu pelkästään akateemikoille vaan on kieleltään sekä rakenteeltaan sopiva myös isommalle yleisölle. Parhaat kirjat herättävät tunteita niin puolesta kuin vastaan, ja tämä on yksi niistä teoksista, tukeutuen kuitenkin tarkasti tutkittuun tietoon.

FM Pirjo Ovaskainen on Helsingin yliopiston historian väitöskirjatutkija, joka tutkii väitöskirjassaan anniskeluun liittyvän paikallisen kontrollipolitiikan murrosta Tampereella, Jyväskylässä ja Kuopiossa 1932–1939.

Kirjallisuus

- Kinnunen, Tiina. 2006. *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava.
- Kinnunen, Tiina & Ville Kivimäki. 2012. *Finland in World War II. History, memory, interpretations*. Leiden: Brill.
- Kivimäki, Ville. 2013. *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.
- Laaksonen, Lasse. 2004. *Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*. Helsinki: Gummerus, Ajatus.
- Laaksonen, Lasse. 2005. *Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. Helsinki: Gummerus, Ajatus.
- Laaksonen, Lasse. 2011. *Mistä sotakenraalit tulivat? Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*. Helsinki: Helsinki-kirjat.
- Leskinen, Jari & Antti Juutilainen (toim.). 2005. *Jatkosodan Pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Leskinen, Jari & Antti Juutilainen (toim.). 2006. *Talvisodan Pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Pulkkinen, Jonna & Mika Wist. 2017. *Viinalla terästetty sota. Alkoholi sotavuosina 1939–1944*. Jyväskylä: Atena.
- Raunio, Ari & Juri Kilin. 2008. *Jatkosodan torjuntataisteluja 1942–1944*. Helsinki: Karttakeskus.